שמגיע לפיו של לויתן. ואינו מתערב בכל אותן מים כדמוכח בבראשית רבה דקאמר וכי מעשה נסים הוא אמר רבי יוחנן אל תתמה הדין ירדנא דעבר במי טבריא ולא מתערב: **ארבעה** נהרות הן ירדן ירמוך קירומיון ופיגה. וא"ת דתנן במס' פרה (פ"ח מ"י) דקירומיון ופיגה פסולין למי חטאת מפני שהן מי בצים ומייתי לה בפ"ק דסנהדרין (דף ה:) וכיון דקרי להו מי בצים משמע שאינן נובעין והכא משמע שנובעין דקרי להו נהרות וי"ל נהרות נובעין הן ולפי שמי בצים מתערבין בהן פסולים למי חטאת לפי שאינן רדופין מחמת שמתערבין באגמים ואין חיותן חיות גמור ור"ת מפרש דפסלינן משום דאין כאן מים חיים אל כלי דעפר וטיט מעורב בהן מחמת שהן מי בצים ומפסיקין בין מים לכלי [א]:

פליגי

בר [א]אמוראי לאתויה ורגש ובעי לשמטיה לאטמיה ושדא זיקא דחלא ונחת נפק בת קלא אמר לן מאי אית לכו בהדי קרטליתא [ב]דדביתהו דר"ח בן דוסא דעתידה דשדיא תכלתא בה לצדיקי לעלמא דאתי רב יהודה [ג]הינדוא משתעי זימנא חדא הוה אזלינן בספינתא וחזינן ההוא אבן טבא דהוה הדיר לה תנינא נחית בר אמוראי לאתויה אתא תנינא (א) קא בעי למבלע לה לספינתא אתא (ב) פישקנצא פסקיה לרישיה אתהפיכו מיא והוו דמא אתא תנינא חבריה שקליה ותליה ליה וחיה הדר אתא קא בעי בלעא לספינתא הדר אתא ציפרא פסקיה לרישיה שקלוה להההיא אבן טבא שדיוה לספינתא הוה הני ציפרי מליחי בהדן אותבינהו עלייהו שקלוה ופרחו להו בהדה ת"ר מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע שהיו באין בספינה והיה ר"א ישן ור' יהושע נעור נזדעזע ר' יהושע וננער ר"א א"ל מה זה יהושע מפני מה נזדעזעת א"ל מאור גדול ראיתי בים אמר לו שמא עיניו של לויתן ראית דכתיב [1]עיניו כעפעפי שחר אמר רב אשי אמר לי הונא בר נתן זימנא חדא הוה קא אזלינן במדברא והואי (ג) אטמא דבשרא בהדן פתחנא ונקרינא ואנחנא אעשבי אדמייתינן ציבי חלם אטמא וטוינן כי הדרן לבתר תריסר ירחי שתא חזינהו להנהו גומרי דהוו קא מלחשי כי אתאי לקמיה דאמימר אמר לי ההוא עישבא סמתרי הוה הנהו גומרי דריתמא הוו [2]ויברא אלהים את התנינים הגדולים הכא תרגימו ארזילי דימא ר' יוחנן אמר זה לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון שנאמר [3]ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו הקשה וגו': (סימן כל שעה ירדן): אמר רב יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם אף לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם ואלמלי נזקקין זה לזה מחריבין כל העולם כולו מה עשה הקב"ה סירס את הזכר והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שנאמר [3]והרג את התנין אשר בים ואף [4]בהמות בהררי אלף זכר ונקבה בראם ואלמלי נזקקין זה לזה מחריבין כל העולם כולו מה עשה הקב"ה סירס הזכר וצינן הנקבה ושמרה לצדיקים לעתיד לבא שנאמר [5]הנה נא כחו במתניו זה זכר ואונו בשרירי בטנו זו נקבה התם נמי ליסרסיה לזכר וליצננה לנקבה דגים פריצי וליעביד איפכא איבעית אימא נקבה מליחא מעלי איבעית אימא כיון דכתיב [6]לויתן זה יצרת לשחק בו בהדי נקבה לאו אורח ארעא הכא נמי לימלחה לנקבה כוורא מליחא מעלי בשרא מליחא לא מעלי ואמר רב יהודה אמר רב בשעה שביקש הקב"ה לבראות את העולם אמר לו לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימות שבעולם אמר לפניו רבש"ע די שאעמוד בשלי מיד בעט בו והרגו שנאמר [7]בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב אמר ר' יצחק ש"מ שרו של ים רהב שמו ואלמלא מים מכסין אותו אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו שנאמר [8]לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי וגו' כמים לים מכסים אל תקרי לים מכסים אלא לשרה של ים מכסים ואמר רב יהודה אמר רב ירדן יוצא ממערת פמיים תניא נמי הכי [ד]ירדן יוצא ממערת פמיים ומהלך בימה של סיבכי ובימה של טבריא ומתגלגל ויורד לים הגדול ומתגלגל ויורד עד שמגיע לפיו של לויתן שנאמר [9]יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו מתקיף לה רבא בר עולא האי בבהמות בהררי אלף כתיב אלא אמר רבא בר עולא אימתי בהמות בהררי אלף בטוחות בזמן שמגיח ירדן בפיו של לויתן (סימן ימים גבריאל רעב) כי אתא רב דימי א"ר יוחנן מאי דכתיב [10]כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה אלו שבעה ימים וארבעה נהרות שמקיפין את ארץ ישראל ואלו הן שבעה ימים ימה של טבריא וימה של סדום וימה של חילת וימה של חילתא וימה של סיבכי וים אספמיא וים הגדול ואלו הן ארבעה נהרות ירדן וירמוך [ז]וקירומיון ופיגה כי אתא רב דימי א"ר יונתן עתיד גבריאל לעשות

קניגיא

בר אמוראי. אדם שיודע לשוט במים: **בעא לשמטיה לאטמיה.** שביקש לחתוך ירכו: **זרק ליה חלא.** חומץ וברח מריחו: **למישדא ביה.** להצניע בו: **וחזינן ההיא אבן טבא.** לתוך המים והדרא ליה תנינא: ה"ג **אתא ההוא תנינא רגש וקבעי למבלע לספינתא אתא פושקנצא** עורב נקבה **וקטעיה לרישיה דתנינא אתהפיכו מיא והוו דמא** מרוב דם שהיה גדול הרבה **הדר בעי לטבעיה לספינתא אתא ההוא פושקנצא וקטליה ואזיל בר אמוראי ושקליה לההיא אבן טובה ותלינהו להנהו ציפרי.** לנסות אם יחיו וחיו ופרחו להן: **בהדה.** בהדי ההיא אבן: **נזדעזע.** חרד חרדה: **פתחנא ונקרינא.** מינה חלב וגיד הנשה: **חלם.** שנתחברה יחד כמתחלה: **סמתרי.** עשב שמחבר כדאמרינן בהמקבל (ב"מ דף קז:) ובאלו טריפות (חולין דף נד.) דעבד ליה סמתרי וחיי: **דריתמא.** רותם שאין גחליו כבים מהרה: **ארזילי דימא.** ראמים שבים (ד) [ה](ורבינו חננאל פירש לויתן): **נחש בריח.** הוא לויתן זכר וזקוף הוא כבריח: **עקלתון.** לויתן נקבה שמקיף את כל העולם: **זכר ונקבה בראם.** כדכתיב (ישעיה כז) נחש בריח ונחש עקלתון: **מחריבין את כל העולם.** שיהו להן ולדות הרבה גדולים שמחריבין את העולם: **סירס את הזכר.** שלא יזקק לשאר דגים. א"נ דלא ליהוי ליה לער תאוה: **שנאמר והרג את התנין.** סיפא דהאי קרא יפקוד ה' בחרבו הקשה (וגו') [הוא] ומדלא כתיב ויהרוג וכתיב יפקוד קדריש הכי והכי משמע ליה קרא יפקוד ה' בחרבו הקשה על לויתן נחש בריח לעתיד לבא כאשר עשה אל לויתן נחש עקלתון שהרי הרג את התנין אשר בים מששת ימי בראשית: **בהמות בהררי אלף.** פסוק הוא בתהלים במזמור לאסף [נ] כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף ע"ש שרועה אלף הרים בכל יום: **כחו במתניו.** שלא הטיל זרע מימיו: **ואונו בשרירי בטנו.** שלא ילדה. ולעיל מיניה כתיב באיוב הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך וגו': **התם נמי.** גבי לויתן לצננה ללויתן נקבה ואמאי הרגה: **דגים פריצי.** ולא מהניא בהו צינון: ה"ג **ואבע"א כיון דכתיב לויתן זה יצרת לשחק בו.** ואמרינן במסכת ע"ז (דף ג:) [ו]שעה רביעית יושב ומשחק עם לויתן: **הכא נמי לימלחה לבהמה נקבה.** ומה בלע להחיותה ולצננה: **ובלע כל מימות.** כדי שתראה היבשה: **די שאבלע מים שלי.** דלהכי כתיב[ז] והים איננו מלא שבולע אותם: **רגע הים.** לשון שבירה: **מפני ריחו.** שהוא מוסרח לפי שמת ולכך הים מסריח: **אל תקרי לים מכסים.** שהרי הים עצמו מים הוא: **אימתי בהמות בהררי אלף בטוחות.** שלא ימותו כל שעה שיגיח ירדן לפיו של לויתן דכל זמן שהוא חי בטוחין הן כמו כן: **כי הוא.** הקב"ה על ימים יסדה לארץ ישראל:

קניגיא

רבינו גרשום

בר אמודאי. אומן שיודע לשוט על פני המים: ובעי לשמטיה לאטמיה. שביקש לחתוך ירכו. זרק ליה חלא מן החול של שפת הים וברח. ואיכא דאמרי חומץ. שתצנע בו תכלת: אתהפיכו מיא לדמא. מרוב הדם שהיה גדול הרבה: פתחנא ונקירנא. מיניה חלבא וגיד הנשה: איחלם אטמא. שנתחברה יחד כדמעיקרא: עשבא דסמטרי. של סם חיים: גומרי דריתמא. שאין כבין מהרה: ארזילי דימא. ראמים: לויתן נחש בריח. שמקיף ומסבב את כל העולם כולו כבריח: נחש עקלתון. שמתעקל סביב העולם: פריש לקרא ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו הקשה והגדולה על לויתן בריח זה הזכר כאשר עשה על לויתן נחש עקלתון שהיא נקבה: וצינן את הנקבה. שלא תתאוה לשום זכר: הנה נא כחו במתניו. זה הזכר שאינו מזריע: ואונו בשרירי בטנו. זו הנקבה שלא ילדה. ומקשי' אמאי צינן את הנקבה לגבי בהמות וניעבד הנך דבהמה כהנך דכוורי ואמאי צינן הנקבה. ומשני מש"ה הרגה דפריצות דכוורי נפיש מן דבהמה. ואע"ג דמצננין לה אתיא להזקק. ואי בעית אימא מש"ה הרגה דכיון דכתיב לויתן זה יצרת לשחק בו בהדי נקבה לאו אורח ארעא למיהוי עם שכינה: ובלע כל מימות שבעולם. שתכניסם בתוך שלך כמו שכתב למעלה כל הנחלים הולכים אל הים: אימתי בהמות בהררי אלף בטוחים. שלא ימותו בשעה שיגיח ירדן אל פיהו של לויתן שכל זמן שהוא חי בטוחין הן בחיים: כי הקב"ה על ימים יסדה. לארץ ישראל: לעשות

מסורת הש"ס

א) [גי' הערוך בערך מד ב' אמודאי ועמ"ש בס"ד ר"ה כג. על הגליון], **ב)** [גי' הערוך הנדואה תרגום של ירושלמי של וישכנו מחוילה מן הנדוין ורש"י בקדושין כב: כתב רב יהודה הנדיאה מארץ כושי], **ג)** [בכורות נה. ע"ש], **ד)** סנהדרין ה: פרה פ"ח מ"י, **ה)** רש"ל מ"ז, **ו)** [צ"ל שעות רביעיות], **ז)** [קהלת א],

תורה אור השלם

1 עֲטִישֹׁתָיו תָּהֶל אוֹר וְעֵינָיו כְּעַפְעַפֵּי שָׁחַר:
איוב מא י

2 וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב:
בראשית א כא

3 בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְיָ בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה עַל לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ וְעַל לִוְיָתָן נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן וְהָרַג אֶת הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם: ישעיהו כז א

4 כִּי לִי כָל חַיְתוֹ יָעַר בְּהֵמוֹת בְּהַרְרֵי אָלֶף:
תהלים נ י

5 הִנֵּה נָא כֹחוֹ בְמָתְנָיו וְאֹנוֹ בִּשְׁרִירֵי בִטְנוֹ: איוב מ טז

6 שָׁם אֳנִיּוֹת יְהַלֵּכוּן לִוְיָתָן זֶה יָצַרְתָּ לְשַׂחֶק בּוֹ:
תהלים קד כו

7 בְּכֹחוֹ רָגַע הַיָּם וּבִתְבוּנָתוֹ מָחַץ רָהַב: איוב כו יב

8 לֹא יָרֵעוּ וְלֹא יַשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קָדְשִׁי כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת יְיָ כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים: ישעיהו יא ט

9 הֵן יַעֲשֹׁק נָהָר לֹא יַחְפּוֹז יִבְטַח כִּי יָגִיחַ יַרְדֵּן אֶל פִּיהוּ: איוב מ כג

10 כִּי הוּא עַל יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל נְהָרוֹת יְכוֹנְנֶהָ:
תהלים כד ב

גליון הש"ס

גמרא דדביתהו דר"ח בן דוסא כו'. עי' בהרא"ש פ"ד דגיטין סי' מו:

הגהות הב"ח

(א) גמ' אתא תנינא רגש קא בעי וכו': **(ב)** שם אתא פושקנצא פסקיה וכו' הדר אתא קא בעי למיבלע לספינתא הדר אתא ההוא פושקנצא פסקיה לרישיה (שקלי' וכו' לספינתא) תא"מ. ונ"ב ס"א שקלת לההיא אבן טבא ופרח בהדה נפלה ההיא אבן טבא בספינתא: **(ג)** שם והואי ירך דבשרא בהדן פתחנא ונקירנא מינה ואנחינא אעשבי אדמייתינן ליבי איאלם אטמא וטוינן כצ"ל וכן ברשב"ם: **(ד)** רשב"ם ד"ה ארזילי וכו' שבים הס"ד ואח"כ מה"ד ורבי יוחנן אמר זה לויתן נחש בריח:

מוסף תוספות

א. וכתיב מים חיים אל כלי (במדבר יט). תוס' סנהדרין ה: